

Jen díky ženám stávka v loděnicích neskončila už třetí den

O zásadní roli žen v polském opozičním hnutí Solidarita

MARTA DZIDO

Když začínám psát tento text, od zrodu Solidarity uplynulo pětadvacet let a patnáct let pak od okamžiku, kdy jsem se začala zajímat o téma účasti žen v protikomunistické opozici v Polsku osmdesátých let. Zdá se mi přitom, že vyprávět o ženském angažmá v disentu a fenoménu *solidarity* je dnes snad ještě důležitější než tehdy. V Evropě probíhá válka, čelíme klimatické změně, masové migraci, krizi demokracie a výzvám postpandemické reality. Tváří v tvář naší současnosti, v níž není prostor si něco namlouvat, i budoucnosti, která se rýsuje v temných barvách, můžeme zkusit hledat nápady, odpovědi a varování v minulosti. Podívejme se blíže na příběhy žen, které obětovaly mnohé za vizi spravedlivější, demokratické společnosti.

 Pokládám si otázku, čím je dnes pro průměrného Evropana či průměrnou Evropanku Solidarita. Co jim evokuje, jaký příběh s sebou nese, jakou myšlenku skrývá? Je to něco víc než pro cizince ze Západu těžko vyslovitelné příjmení Wałęsa, neostrá fotka kníratého dělníka, kterého

nesou kolegové na ramenou? Zrežimované jeřáby v loděnicích v pozadí? Někdo, kdo přeskočil zeď loděnic?¹ Ale kde, proč? Nebyla to spíš Berlínská zeď? Právě pád Berlínské zdi je přece symbolem konce komunismu v Evropě – nebo ne?

V realitě, kdy se znalosti o světě čerpají z infografik na Instagramu,

z titulků, jejichž obsah neurčují fakta, ale míra prokliků, nebo od influence-rů, kteří se vydávají za odborníky na cokoli, se člověk velmi snadno ztratí. Pak mu zbydou jen střípky čehosi, co nemá nic společného ani s realitou, ani s fakty. ChatGPT na otázku „Co se ti spojuje se slovem solidarita?“ odpoví: „Solidarita mi evokuje především sílu společenství a vzájemnou podporu. Je to hnutí jednoty, v němž lidé společně bojují za svá práva, navzájem si pomáhají a nikdo není v těžké chvíli sám. V Polsku je Solidarita také významné společenství z osmdesátých let, které přispělo ke změnám a svobodě. A pro mě osobně je to symbol naděje, že společně můžeme dosáhnout více a udělat svět lepším.“

ChatGPT den ode dne víc připomíná pilného žáčka, který bezmyšlenkovitě recituje dobře znějící, ač otřepané definice a formulky. V jeho tlachání ale padlo něco, co upoutalo moji pozornost. Zaráží mě to „pro mě osobně“, které zní v kontextu umělé inteligence absurdně – ale podíváme-li se na dějiny šířeji, může nám

¹ Ačkoli se novináři a historici přou o to, zda se jedná o legendu, nebo fakt, má se za to, že Lech Wałęsa přišel na plánovanou stávku pozdě a do areálu loděnic se dostal skokem přes zeď (pozn. red.).

Anna Walentynowicz a Lech Wałęsa na mši během stávk v Gdaňských loděnicích v srpnu 1980 (foto: Wikimedia Commons, Europejskie Centrum Solidarności / Tadeusz Kłapyta)

to poskytnout novou perspektivu. Celek totiž přece tvoří právě osobní vyprávění, jednotlivé případy a osudy konkrétních lidí. Pokud se na ně zaměříme, pokud se do nich zaposloucháme, přiblížíme se k pochopení toho, co bylo. I toho, co je tady a teď.

JAK SE RODILA SOLIDARITA

Chceme-li obsáhnout fenomén Solidarity a role žen v tomto hnutí, lepší než zobecňující formulky jsou konkrétní příběhy. Silné osudy. Začalo to přece

Annou Walentynowicz² – na první pohled drobnou jeřábnicí, která se nebála zastat se jiných a vystupovat proti systému. A proto když ji neoprávněně propustili ze zaměstnání v Gdaňských loděnicích, vyvolalo to zahájení stávky v srpnu 1980. Stávky, která se rozlila do celého Polska a položila základy hnutí Solidarity. Jenomže toto hnutí ani památne srpnové protesty by nebyly nebýt žen, které onu stávku podržely, když se třetího dne začala hroutit. Devatenáctiletá prodavačka v kiosku

a sousedka Lecha Wałęsy Ewa Ossowska, osmadvacetiletá zdravotní sestra z loděnické ambulance Alina Pienkowska a už výše zmíněná, tehdy jedenapadesátiletá Anna Walentynowicz zastavovaly dělníky odcházející z loděnic a přesvědčovaly je, že protest musí pokračovat, že když už stávkují i jiné podniky v Polsku, Gdaňské loděnice nesmějí ustoupit. K těmto třem ženám se připojila sedmadvacetiletá tramvajačka Henryka Krzywonos a křičela, že pokud Gdaňské loděnice přeruší stávku, „ostatní fabriky rozšlápou jako šváby“.³ Byl to klíčový okamžik, bod obratu v dějinách Solidarity. Právě tehdy z úst Aliny Pienkowské zazněla slova, že je třeba stávkovat solidárně.⁴ A tak se také stalo.

Srpnové stávky vedly k podepsání Srpnových dohod mezi protestujícími a komunistickým režimem a tyto dohody zase otevřely cestu k vytvoření Nezávislého samosprávného odborového svazu Solidarity (Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Solidarność). Tato jednání, dohody ani společenské hnutí by však nebyly nebýt několika statečných žen, které uvěřily vlastní intuici, překonaly strach a pochybnosti a řekly: „Dost!“

To Alina Pienkowska v prvních dnech protestu telefonovala Jacku Kuroňovi a zpravila ho o stávce,⁵ díky čemuž se o ní téhož dne dozvěděly Rádio Svobodná Evropa, Hlas Ameriky i celý svět. To Ewa Ossowska každé odpoledne podrobně referovala o tom, co se v loděnicích dělo, švédské novinářce Mice Larsson, která všechno nahrávala na

² Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR) publikoval česky knihu věnovanou Anně Walentynowicz – CENCKIEWICZ, Sławomir: *Anna Solidarity. Život a dílo Anny Walentynowiczové na pozadí doby (1929–2010)*. ÚSTR – Volvox Globator, Praha 2016 (pozn. red.).

³ WIŚNIEWSKA, Agnieszka: *Duża solidarność mała solidarność. Biografia Henryki Krzywonos*. Krytyka Polityczna, Warszawa 2010, s. 142.

⁴ JANKOWSKA, Janina – SKAWIŃSKA, Magda: *Wojna legend, czyli zaduma nad życiem Anny Walentynowicz*. Rozhlasová reportáž. Polskie Radio, 2005.

⁵ *Kobiety w Stoczni Gdańskiej. To one trzymały władzę w świecie zdominowanym przez mężczyzn. Radiozet.pl*, 20. 10. 2021 – viz wiadomosci.radiozet.pl/polska/Kobiety-Stoczni-Gdanskiej-To-one-trzymaly-wladze-w-swiecie-zdominowanym-przez-mezczyzn (citováno k 17. 7. 2025).

magnetofonové kazety a brzy poté vydala ve Švédsku knihu o polské srpnové revoluci *Začalo to v Gdaňsku*.⁶ To Magdalena Modzelewska a Bożena Rybicka vedly společné modlitby, aby stávkující dělníky podpořily na duchu. Srpnové stávky se účastnilo mnoho žen. Věnovaly se šíření informací, hovořily s tiskem, přepisovaly výzvy, účastnily se jednání, organizovaly překladatelskou kancelář, byly v poradním sboru. Musíme si ale uvědomit, že srpen 1980 je pro mnohé z nich pokračováním předchozí činnosti. Byly mezi nimi ty, které měly v paměti prosincový masakr z roku 1970, kdy občanské milice (policie) a armáda použily proti demonstřujícím dělníkům zbraně. Tehdy bylo zabito čtyřicet pět lidí.⁷ Byly tu i účastnice studentských protestů z března 1968 a také ty, pro něž byl okamžikem vstupu do opozičních kruhů červen 1976 – dělnické stávky a vznik Výboru na obranu dělníků (Komitet Obrony Robotników, KOR), organizace poskytující právní, finanční a zdravotní pomoc všem lidem poškozeným v důsledku protestů.

KOR spoluzakládala mimo jiné Aniela Steinsberg, advokátka, která v době druhé světové války pomáhala Židům utíkat z varšavského ghetta. Životopisy těchto hrdinek, jejichž činnost v době před Solidaritou a odhodlaný boj proti opresivnímu systému jsou výsledkem jejich výchovy, lekcí matek a babiček, dokazují existenci generační kontinuity, jakési štafety, která se předává od dob povstání listopadového (1830), lednového (1863),

velkopolského (1918) a varšavského (1944), jichž se Polky účastnily v rolích sanitářek, kurýrek či spojek, ale také bojovaly za nezávislost se zbraní v ruce. To, že byly v srpnu 1980 součástí stávek, které se z Trojměstí, aglomerace měst Gdaňsk, Gdyně a Sopoty, rozlévaly do celého Polska, je naprosto přirozené.

Když vypukla srpnová stávka, polské disidentky dokonale chápaly, že jejím cílem není jen zvýšení platů a návrat Anny Walentynowicz do práce, nýbrž „osvobození Polska od Sovětského svazu“

Solidarita nevznikla ve vzduchoprázdnu. Kromě historických zkušeností mělo zásadní vliv také několik let bezprostředně předcházejících srpnu 1980. Konec sedmdesátých let byl v Polsku dobou aktivizace společnosti, která začínala chápat, že je nezbytné uzavřít společenskou alianci přesahující třídní rozdíly. Že svoboda je společná věc bez ohledu na to, zda je člověk student, intelektuál, dělnice, právník nebo spisovatelka. Tehdy vznikly četné organizace – v roce 1978 mimo jiné Svobodné odborové svazy (Wolne Związki Zawodowe, WZW) a Sdružení pro vědecké kurzy (Towarzystwo Kursów Naukowych, TKN), o rok později pak Hnutí mladého Polska (Ruch Młodej Polski, RMP). I v nich velmi aktivně působily ženy. Spoluorganizovaly ilegální manifestace konané u příležitosti výročí

obnovení polské nezávislosti v roce 1918, vzniku Ústavy 3. května⁸ nebo masakru z prosince 1970. Na těchto manifestacích také vystupovaly s proslovy (např. Maryla Płońska). Psaly a redigovaly texty publikované v opozičním tisku (např. Joanna Duda-Gwiazda). Mezi zakládajícími členy TKN byla i pozdější držitelka Nobelovy ceny básnířka Wisława Szymborska. V roce 1979 se v kostele sv. Kříže ve Varšavě konala hladovka na podporu zatčených signatářů československé Charty 77. A i při tom byly ženy: Halina Mikołajska, Joanna Duda-Gwiazda či Anka Kowalska.⁹

Když vypukla srpnová stávka, polské disidentky dokonale chápaly, že jejím cílem není jen zvýšení platů a návrat Anny Walentynowicz do práce, nýbrž „osvobození Polska od Sovětského svazu“ (Joanna Duda-Gwiazda)¹⁰ a „svržení komunistického systému“ (Maryla Płońska)¹¹. Uvědomovaly si, že se děje cosi velkého, co není možné zahodit ani poté, když Lech Wałęsa po třech dnech stávku ukončil a dělníci se začali rozcházet domů. Proto je zastavovaly u bran a přesvědčovaly, aby v protestu pokračovali.

Věděly také, že je nutné udělat všechno pro to, aby nedošlo k provokacím či k radikalizaci. Obávaly se totiž opakování scénáře z předchozích let, tedy brutálního zásahu komunistické moci a krveprolití. Během šestnácti dnů stávky ženy spoluorganizovaly aktivity, které dodávaly stávkujícím víru a posilovaly je na duchu – společný zpěv, modlitby, mše. Účastnily se také

6 LARSSON, Mika: *Det började i Gdansk*. Författarförl, Stockholm 1981.

7 Dne 3. května 1971 přijal Velký sejm tzv. Vládní zákon o Polsko-litevské unii, později známý jako Ústava z 3. května. Byla to první ústava v Evropě a slavila se jako státní svátek, který byl coby důležitá připomínka tradic polské státnosti zakázán během trojího dělení Polska a také za německé okupace. Komunisté ho nahradili Svátkem práce 1. května. Po roce 1989 byl svátek obnoven (pozn. red.).

8 MAJCHRAK, Grzegorz: Dekada Gierka. Solidarni z Czechami i Słowakami – głódówka w obronie Karty 77. *Dzieje.pl*, 3. 10. 2024 – viz dzieje.pl/artykuly-historyczne/solidarni-z-czechami-i-slowakami-glodowka-w-obronie-karty-77 (citováno k 17. 7. 2025).

9 DZIDO, Marta – ŚLIWOWSKI, Piotr: *Solidarność według kobiet*. Dokumentární film. 2014. Výpověď poskytnutá pro film.

10 KOZŁOWSKI, Tomasz: *Anatomia rewolucji. Narodziny ruchu społecznego „Solidarność” w 1980 roku*. Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2017.

Jedna z klíčových žen dějin Solidarity Alina Pienkowska na sjezdu v Nowém Targu, říjen 1980 (foto: Leszek Biernacki)

šíření informací, vytvářely stávkový bulletin (Ewa Milewicz), redigovaly seznamy požadavků, přepisovaly výzvy (Ewa Korczyńska), recitovaly básně, zpívaly písně (Elżbieta Goetel-Dąbkowska), hovořily s tiskem, vyjednávaly s vládou (Jadwiga Staniszkis). Do loďnic přijela novinářka Janina Jankowska, která přes nesouhlas vedení Polského rádia během stávky natočila reportáž „Polský srpen“. Architektka Joanna Wojciechowicz využila své překladatelské schopnosti a znalosti angličtiny k podpoře kontaktů mezi zahraničními novináři a stávkujícími. Maryla Płońska se aktivně podílela na formulování jednadvaceti postulatů, tedy požadavků stávkujících dělníků. Neexistoval prostor, kde by ženy nebyly. A to se nezmiňuji o gastronomickém zázemí, protože

stávkující přece musejí něco jíst – což bylo nutné zorganizovat, zrealizovat a také na to zajistit prostředky. Podstatné bylo rovněž hlídání vstupů na území loďnic, aby se nikdo nepovoláný nemohl pokusit zničit protest zevnitř. Na nabídku, aby se postavila do čela stávky, však Anna Walentynowicz odpověděla: „*Když bude v čele ženská, sníží to úroveň celé věci. Musí to být muž.*“¹²

Srpen 1980 bývá označován jako „mírová revoluce“. Je velice dobře možné, že taková byla právě díky obrovskému nasazení žen. Mezi signatáři Srpnových dohod jsou Henryka Krzywonos, Alina Pienkowska či Anna Walentynowicz. V okamžiku ukončení stávky však boj neskončil. Naopak. Po srpnu 1980 se začalo pracovat na vytvoření odborových struktur po celém Polsku.

Ewa Ossowska jela s delegací Solidarity do Varšavy, aby tu Nezávislý samosprávný odborový svaz (NSZZ) Solidarity oficiálně zaregistrovala. Bożena Rybicka, Zofia Kruszyńska-Gust a Anna Kowalczyk vedly sekretariát svazu i Lecha Wałęsy. Anna Walentynowicz a Alina Pienkowska objížděly Polsko a vystupovaly na shromážděních Solidarity. Byly také aktivistky, které činnost Solidarity reprezentovaly v zahraničí: Elżbieta Potrykus v Japonsku, Krystyna Sobie-rajska ve Francii. Irena Wóycicka pomáhala dělnicím založit odborový svaz v továrně Stella v Żyrardowie, Halina Seskiewicz radila Solidaritě v Łomži, Bożena Mrozinkiewicz v regionu Pojezeří v Giżycku, zatímco Krystyna Afeltowicz v mazursko-varmijském regionu.¹³

Do jejich podílu na vedení vznikající Solidarity se to však nepromítlo. Mezi 898 delegáty účastnícími se 1. celostátního sjezdu NSZZ Solidarity napočítáme pouhých 64 žen (tedy sedm procent). Ve vedení Prezidia celostátní komise (Prezydium Komisji Krajowej) byla mezi osmnácti lidmi jediná žena, zatímco v Celostátní komisi (Komisja Krajowa) připadala jedna žena na 82 členů.¹⁴

V červenci 1981 byla Anna Walentynowicz na základě obvinění z nedůstojné reprezentace svazu z vedení Solidarity odsunuta. Stala se „čestným členem“ bez hlasovacího práva, což znamenalo nulový vliv na činnost NSZZ Solidarity. Ve stejnou dobu vycházely do ulic ženy v Lodži, během několika dnů se k nim připojili protestující v dalších městech, heslem demonstrantů byl „chleba“ a zlepšení životních

12 JANKOWSKA, Janina – SKAWIŃSKA, Magda: *Wojna legend, czyli zaduma nad życiem Anny Walentynowicz*. Rozhlasová reportáž. Polskie Radio, 2005.

13 Niepokorne 2.0. *Kobiety w opozycji lat 80.* | wystawa. *Dsh.waw.pl*, 27. 6. 2021 – viz *dsh.waw.pl/program/archiwum-wydarzen-2021/niepokorne-2-0-kobiety-w-opozycji-lat-80-wystawa* (citováno k 17. 7. 2025).

14 SALA, Elżbieta: *Feminizm w Stocznii Gdańskiej? Kobiety, Solidarność, PRL*. *Pressje*, 30. 8. 2015 – viz *klubjagiellonski.pl/2015/08/30/feminizm-w-stocznii-gdanskiej-kobiety-solidarnosc-prl/* (citováno k 17. 7. 2025).

podmínek. Hladových pochodů se zúčastnily desítky tisíc lidí. V čele toho lodžského stála Janina Kończak-Gotner a francouzský časopis *Paris Match* následně publikoval článek „Janina la pasionaria vede vzbouřené ženy“.¹⁵

STEJNÉ NÁSILÍ NA ŽENÁCH I MUŽÍCH

O několik měsíců později, 13. prosince 1981, byl v Polsku vyhlášen výjimečný stav. To, že vláda bude chtít Solidarity potlačit, si část aktivistek uvědomovala už předtím. Krystyna Sobierajska, tehdy zástupkyně předsedy regionální organizace Solidarity Zagłębie Miedziowe, došla k závěru, že v této situaci bude nejdůležitější zajistit zdroje na další činnost. Těsně před vyhlášením výjimečného stavu tedy z bankovního účtu Solidarity vybrala a následně s pomocí představitelů církve na bezpečném místě ukrýla částku cca dvou milionů zlotých.¹⁶ Vzhledem k tomu, že dobrý plat byl tehdy osm tisíc zlotých, byla to obrovská suma. A také obrovské riziko, protože polská Státní bezpečnost – Bezpečnostní služba (Służba Bezpieczeństwa, SB) pak Sobierajskou dlouho pronásledovala, zastražovala a šířila o ní mezi ostatními členy Solidarity pomluvu, že svazové peníze zdefraudovala. Kromě toho ji také opakovaně vyslýchala, podrobovala ponižujícím osobním prohlídkám a nakonec ji zatkla a umístila do internačního centra. Dovolila si dokonce na ulici unést její tehdy sedmnáctiletou dceru Magdalenu, vozit ji v noci po lese a držet ji v cele s potkany.¹⁷

Telefonující Bożena Rybicka při stávkové pohotovosti v Mezizávodním zakladatelském výboru Solidarity, Gdaňsk 1981 (foto: Leszek Biernacki)

Onoho 13. prosince 1981 byly tisíce aktivistů a aktivistek Solidarity zatčeny a umístěny do internačních center. Do Gołdapi – největšího internačního centra pro ženy (další se nacházely např. v obcích Lubliniec, Sosnowiec, Darłówek, Olszynka Grochowska) – přijelo asi padesát transportů, které tam přivezly celkem 392 žen.¹⁸ Ženy byly ze svých domovů odváženy uprostřed noci, neměly možnost rozloučit se s rodinou, některé ani nevěděly, co se stane s jejich dětmi a kdo se o ně postará, dlouhé hodiny je drželi v nelidských podmínkách, promrzlé, unavené. Stres spojený se zatčením, podmínky během transportu i pobyt v internaci se negativně odrazil na jejich zdraví. Sława Jabłońska dostala zánět horních cest dýchacích

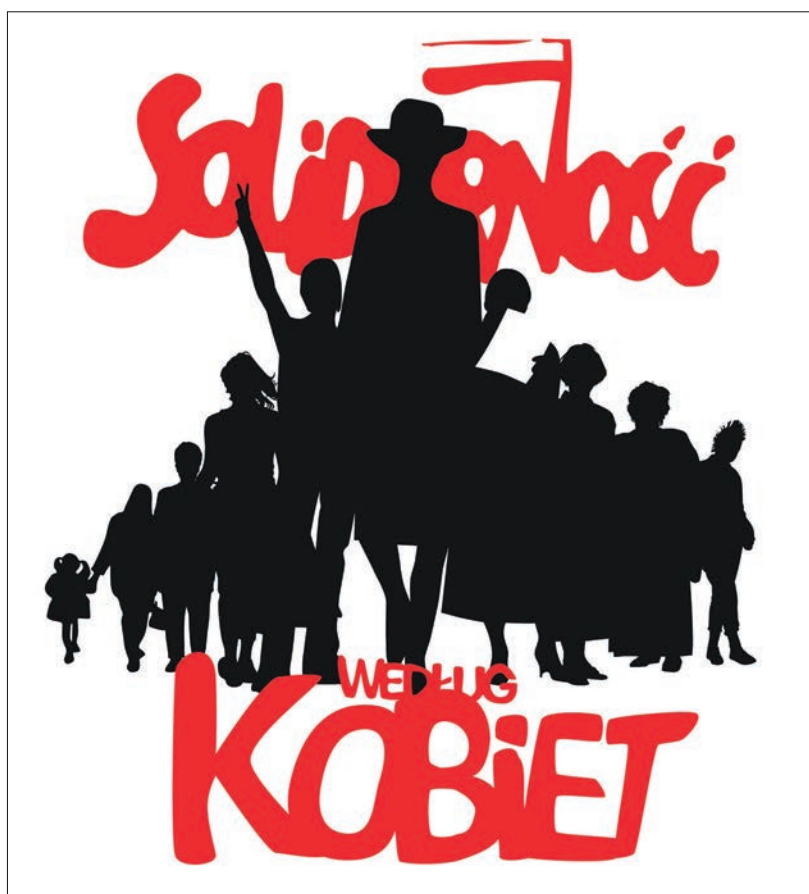
a v důsledku vězeňské „léčby“ jí selhalo srdce. Grażyna Kuroń zemřela rok po propuštění na onemocnění plic, které se u ní rozvinulo během internace. Elżbieta Seferowicz, jediná tehdy internovaná lékařka, vypracovala zprávu o zdravotním stavu internovaných a zaslala ji Mezinárodnímu červenému kříži. V jejím dopisu se můžeme dočíst o tom, jak se zacházelo s internovanými, jejichž zdravotní stav vyžadoval lékařskou péči: „[...] nemocná s podezřením na mozkový nádor pobývala v centru ještě dva týdny po diagnóze a teprve po čtyřech dnech hladovky byla odeslána na rentgenové vyšetření; nemocná s obstrukcí ledvin způsobenou ledvinovým kamenem s doporučením k operaci ležela dva měsíce v nemocnici v Gołdapi, kde není urologické oddělení;

15 V později publikovaném textu Janina Kończak vzpomíná na dramatické lodžské události a emigraci do Francie. KOŃCZAK, Janina: La pasionaria. *Nowy Napis Co Tydzień*, 2021, č. 131 (16. 12. 2021) – viz nowynapis.eu/tygodnik/nr-131/arttykul/la-pasionaria (citováno k 17. 7. 2025).

16 SOŁTYSIK, Łukasz: Biogramy: Sobierajska Krystyna Jadwiga. *Encysol.pl* – viz encysol.pl/es/encyklopedia/biogramy/18722,Sobierajska-Krystyna-Jadwiga.html (citováno k 17. 7. 2025).

17 DZIDO, Marta: *Kobiety Solidarności. Materiały odrzucone*. Relacja, Warszawa 2023, s. 158.

18 ZWOLSKI, Marcin: Hasła rzeczowe. Ośrodek Odosobnienia dla Internowanych Kobiet w Gołdapi. *Encysol.pl* – viz encysol.pl/es/encyklopedia/hasla-rzeczowe/14087,Ośrodek-Odosobnienia-dla-Internowanych-Kobiet-w-Goldapi.html (citováno k 17. 7. 2025).

Marta Dzido je spolu s Piotrem Śliwowským autorkou celovečerního dokumentárního filmu *Solidarność według kobiet* (Solidarita podle žen, 2014) a knihy *Kobiety Solidarności* (Ženy solidarity, 2016) (repro: *Paměť a dějiny*)

nemocné po léčbě rakoviny dělohy není umožněno kontrolní onkologické vyšetření.¹⁹ Seferowicz upozorňuje také na zadržování matek malých dětí v internačním centru: „[...] jen mezi šestašedesáti ženami internovanými po 1. květnu se nacházelo devatenáct matek dětí do šestnácti let, z čehož čtyři vychovávají děti samy.“²⁰

Jedné z internovaných – Halině Gaińské – tragicky zemřel syn. Vedení internačního centra jí odmítlo udělit propustku, aby mohla jet na

jeho pohřeb, ale nabídlo jí „obchod“: propustku dostane pod podmínkou, že podepíše spolupráci s SB. Spoluvězeňkyně proto zorganizovaly protestní hladovku. Jejich akce měla úspěch a Gaińska nakonec směla z Gołdapi odjet. Ale to nebyl jediný protest internovaných žen. Ten nejspektakulárnější, o němž se díky angažmá zahraničních reportérů dozvěděl celý svět, se odehrál v okamžiku propuštění žen na svobodu v červenci 1982. Internované

totiž před odchodem prohledávali strážníci, nařizovali jim, aby se svlékli, zabavovali jim osobní věci a upomínky na jejich nedobrovolný pobyt v internačním centru. Ženy se proti tomu vzbouřily a rozhodly se z centra neodejít. Situace trvala několik dnů, dokud strážníci nepřistoupili na jejich požadavky. Potom ženy vyšly z internace společně se zpěvem na rtech a s transparentem, který vyrobily z prostěradla a rtěnkou na něj napsaly *Solidarność*.

Na podmínky režimu ohledně propuštění nepřistoupily ani Ewa Kubasiewicz, kterou Vojenský námořní soud v Gdyni odsoudil k deseti letům vězení za šíření letáku vyzývajícího k odporu proti výjimečnému stavu. Byl to nejvyšší trest udělený v této době opozičnímu aktivistovi a tento politický proces měl posloužit k zastrašení společnosti. Ve vězení napsala Kubasiewicz otevřený dopis nazvaný „Mým přátelům!“. Šlo o odpověď na nabídku předsedy Státní rady,²¹ který rozhodnutí o amnestii podmiňoval tím, že musí projevit lítost a požádat o laskavost a odpuštění.²² Ewa Kubasiewicz však nic takového neměla v úmyslu. Před manželovou návštěvou ve vězení zabalila papír s textem napsaným droboučkým písmem do kousku plastové fólie a schovala si ho do úst. Při polibku na rozloučenou předala moták manželovi a obsah dopisu tak obletěl svět.

Ne všechny aktivistky skončily v internaci a ve vězení. Některým se podařilo ukrýt. Členka předsednictva slezsko-dąbrowské regionální Solidarity Jadwiga Chmielowska se skrývala nejdéle, celých devět let. Zatykač na ni vydaný platil až do

19 ROGALSKA, Ewa: *Kobiety internowane. Gołdap 1982*. Instytut Pamięci Narodowej, Białystok 2009, s. 33.

20 Tamtéž.

21 Kolektivní orgán, který v letech 1952–1989 plnil funkci hlavy státu.

22 List otwarty Ewy Kubasiewicz: „Do moich przyjaciół!“ napisany w Zakładzie Karnym w Fordonie w grudniu 1982 r., IPN Gd 1371/134. ipn.gov.pl – viz inwentarz.ipn.gov.pl/node/3127585 (citováno k 17. 7. 2025).

srpna 1990.²³ Během této doby publikovala v ilegálním tisku pod pseudonymy Bożena, Krystyna, Tadeusz Jastrzębiec, Baśka, Elżbieta nebo Wysocki a pořídila si falešné doklady na jméno Lucyna Jamka. Od roku 1985 se podílela na činnosti Bojující solidarity (Solidarność Walcząca, SW) a vedla katovické oddělení této organizace. Později se stala předsedkyní Celostátního výkonného výboru SW. Déle než rok se skrývala také poradkyně dolnoslezské Solidarity Barbara Labuda, přitom ale dál koordinovala kontakty mezi regiony. Internaci se úspěšně vyhnula i Zofia Romaszewska, která za výjimečného stavu spolu s manželem Zbigniewem založila ilegální rozhlasovou stanici Rádio Solidarita, díky níž byli Poláci průběžně informováni o tom, co se v zemi doopravdy děje. V úkrytu se zdržovala také Helena Łuczywo, za výjimečného stavu šéfredaktorka ilegálního týdeníku *Tygodnik Mazowsze*, největšího opozičního časopisu, který vycházel v nákladu několika desítek tisíc exemplářů. Na jeho vydávání se podílely mimo jiné Anna Bikont, Anna Dodziuk, Zofia Bydlińska Czernuszczyk, Małgorzata Pawlicka, Ludwika Wujec, Elżbieta Regulska, Joanna Szczesna, Marta Woydt nebo ve Spojených státech pobývající Irena Lasota, spoluzakladatelka a předsedkyně newyorského Committee in Support of Solidarity (Výbor na podporu Solidarity), organizace, která sháněla finance i vybavení (magnetofony, rádia, tiskařskou barvu) a předávala je organizacím bojujícím za svobodu v Polsku.

Ženy spoluvytvářely podzemní struktury, distribuovaly opoziční tiskoviny, pomáhaly obětem represí, zpřístupňovaly svoje byty pro tajné schůzky, účastnily se demon-

Výstava Každodenní odvaha

Ženy tvořily polovinu disentu, bez nich by k historickým změnám v roce 1989 nedošlo. Putovní panelová výstava *Každodenní odvaha*, která bude od 12. listopadu do 15. prosince 2025 k vidění v pražském paláci Metro, připomene významnou roli žen v polské a československé protikomunistické opozici. Kurátorkou je dokumentaristka a spisovatelka Marta Dzido, na přípravě české části se podílely mimo jiné Marcela Linková a Naďa Straková, slovenskou část zpracovali Oľga Gyárfášová, Zuzana Luprichová, Soňa Gyárfášová a František Neupauer. Projekt vznikl ve spolupráci Polského institutu v Praze a Polského institutu v Bratislavě, partnery jsou Ústav pro studium totalitních režimů, Ústav paměti národa a Muzeum paměti XX. století. Vernisáž proběhne 12. listopadu v 18.00 v rámci Týdne svobody a Korza Národní. (foto: Władysław Otek Morawski)

strací. Někdy ale také docházelo k tragédiím. Dne 3. května 1982 během manifestace Solidarity ve Varšavě byla devatenáctiletá Joanna Lenartowicz zbita milicí a v důsledku utrpěných zranění zemřela. Čtyřicetiletá aktivistka Solidarity Jadwiga Kryńska po vyčerpávajícím výsledku skončila v nemocnici, kde v prosinci 1982 spáchala sebevraždu.²⁴ Třiašedesátiletá Janina Drabowska, účastnice demonstra-

ce v krakovské Nové Huti v srpnu 1983, zemřela na plicní edém poté, co ZOMO (Zmotoryzowane Odwoody Milicji Obywatelskiej, Motorizované rezervy občanské milice) použily proti manifestujícím slzný plyn.

Nelze říct, že by milice nebo další uniformované složky zacházely se ženami lépe kvůli tomu, že jsou ženy. Janině Wehrstein rozbili milicionáři hlavu tak, že jí musela být zašita sedmnácti stehy. Marii

23 NEJA, Jarosław: Biogramy: Chmielowska Janina Jadwiga. *Encysol.pl* – viz encysol.pl/es/encyklopedia/biogramy/15411,Chmielowska-Janina-Jadwiga.html (citováno k 17. 7. 2025).

24 MACIEJOWSKA, Alicja: *Światło w oczach*. Rozhlasová reportáž. Polskie Radio, 1990.

Utracké hodili při výslechu na nohu těžký sejf. Krystynu Kolasińskou, která se jako jediná žena v roce 1981 zúčastnila okupační stávky na Vyšší důstojnické hasičské škole ve Varšavě, brutálně zmlátili milicionáři, načež ji zakrvácenou nechali ležet v blátě a sněhu. Maria Zarzycka dostala anonym: „*Máme tě vyfocenou, jak jdeš do práce. Dostaneš takovou nakládačku, že se v zrcadle nepoznáš, ale nejdřív ti zabijeme děti. O tvém osudu rozhodlo 192 polských vlastenců.*“²⁵ Henryku Krzywonos zbili během jedné domovní prohlídky tak, že potratila. Elżbieta Szczepańska začala v pátém měsíci těhotenství během výslechu krvácet z porodních cest a její předčasně narozená dcera zemřela.

Nenásilné svržení komunistického režimu bylo do velké míry zásluhou žen

Cena, kterou ženy za své angažmá zaplatily, byla obrovská. Ne všechny měly dost sil a odhodlání v boji se systémem pokračovat. Některé od režimu přijaly nabídku jednosměrné jízdenky a odešly ze země. Elżbieta Potrykus opustila Polsko v roce 1986, protože jí příslušníci tajné policie během výslechu naznačili, že jsou připraveni zavraždit jejího tehdy desetiletého syna. Ewa Kubasiewicz emigrovala v roce 1988 poté, co byl její starší bratr Andrzej, dlouhodobě sledovaný a pronásledovaný Bezpečnostní službou, nalezen mrtvý ve svém bytě. Pachatelé nebyli vypátráni, a tedy ani potrestáni, ale Ewa Kubasiewicz o tom, kdo se vraždy dopustil, nepochybuje.

JEDINÁ DISIDENTKA U KULATÉHO STOLU

Všechny tyto události ukazují, že pohlaví nehrálo roli ani v tom, jak se členové a členky opozice stavěli k rizikům svého počínání, ani v tom, jak závažné důsledky na ně reálně dopadly. Po pádu komunismu v Polsku se ukázalo, že podíl žen na moci je mizivý. Ty již během tzv. Jednání u kulatého stolu v roce 1989 byly odsunuty do pomocné a služební role. Mezi padesáti osmi účastníky plenárních zasedání byly jen dvě ženy (z toho jedna za Solidaritu – Grażyna Staniszevska). Z více než sedmi stovek lidí, kteří se jednání celkem zúčastnili, bylo žen pouze padesát pět. Ženy tak opět redigovaly vydávané zprávy, přepisovaly na strojích texty kolegů, zvedaly telefony. Janina Jankowska a Helena Łuczywo se účastnily rozhovorů o svobodných médiích. Ludwika Wujec zodpovídala za fungování sekretariátu a tiskové kanceláře opozice. Při neformálních setkáních, která probíhala paralelně s Jednáními u kulatého stolu v konferenčním centru ve vile Magdalenka ve Varšavě, nebyly ženy přítomny dokonce vůbec, ačkoli právě zde se přijímala klíčová rozhodnutí.

Některé opoziční aktivistky s Jednáními u kulatého stolu nesouhlasily, protože se domnívaly, že rozhovory s režimem jsou zradou Solidarity. Vycházely do ulic, vyzývaly k jejich bojkotu (Joanna Duda-Gwiazda, Jadwiga Chmielowska, Anna Walentynowicz, Jadwiga Staniszkis). Právě k tomu se vyjádřila Grażyna Staniszevska v proslovu na závěr jednání plenárního shromáždění: „*Jsem přesvědčena o tom, že pro nás*

neexistuje jiná cesta, že není jiné východisko než kompromis. Protože co jiného nám zbývá? Násilí?“²⁶

Revoluce v roce 1989 podobně jako v srpnu 1980 opět probíhala bez krveprolití a stala se inspirací pro další země východního bloku včetně Československa a NDR. Odvažují se tvrdit, že nenásilné svržení komunistického režimu bylo do velké míry zásluhou žen. To díky jejich odvaze, empatii, starostlivosti a odhodlání si dnes revoltu Solidarity spojujeme se silou společenství a vzájemnou podporou. Abychom to mohli pochopit a vyvodit z toho závěry, které nám mohou v dnešním světě posloužit jako ukazatele směru, je třeba poznat historii, nebo spíše „herstorii“ našich předchůdkyň. Ženskou historii, která vypráví o boji za svobodu, samosprávnost, angažovanost a sociální spravedlnost. A zároveň je svědectvím o velké víře v to, že jiný svět je možný.²⁷

MARTA DZIDO (1981) je polská spisovatelka a filmová režisérka, absolventka Vysoké školy filmové, televizní a divadelní tvorby v Lodži. Natočila mimo jiné dokumentární snímek *Solidarność według kobiet* (Solidarita podle žen, 2014) a hraný dokument *Siłaczki* (Siláčky, 2018) věnovaný emancipačnímu hnutí v Polsku na počátku 20. století. Je autorkou reportážní knihy *Kobiety Solidarności* (Ženy Solidarity. Świat Książki, Warszawa 2016). Za novelu *Fajda* (Ha!art, Warszawa 2018; česky *Slast. Dokořán*, Praha 2019) získala Cenu Evropské unie za literaturu. Česky vyšla také její sbírka povídek *Sezon na truskawki* (Grupa Wydawnicza Relacja, Warszawa 2021, česky *Jahodová sezóna*. Dokořán, Praha 2022), na podzim 2025 vyjde český překlad knihy *Babie lato* (Babí léto. Grupa Wydawnicza Relacja, Warszawa 2024). (foto: Władysław Otek Morawski)

25 KONIECZNY, Kinga: *Matki Solidarności*. Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość, Szczecin 2010.

26 DZIDO, Marta: *Kobiety Solidarności*. Świat Książki, Warszawa 2016, s. 9. Nahrávky z jednání u kulatého stolu zveřejnila v roce 2016 *Ninateka.pl*.

27 Článek z polštiny přeložila Anna Šašková Plasová.